

قراردادی که زمینه خروج نیروهای شوروی از آذربایجان را فراهم کرد

۱۶ فروردین ۱۳۹۴ ساعت ۱۷:۰۹

روز ۱۵ فروردین ۱۳۲۵، معاهده نفتی ایران و روسیه توسط «سادچیکف» سفیر روسیه و قوام السلطنه نخست‌وزیر ایران در مسکو به امضا رسید.

با پایان یافتن جنگ جهانی دوم، به سرعت زمینه‌های اختلاف میان دول متفق پدید آمد. یکی از موارد اختلافات، مسئله نفت ایران بود.

شوروی، برای تحت فشار قرار دادن ایران جهت اعطای امتیاز نفت شمال، از خروج نیروهای خود از ایران خودداری می‌کرد. درحالی‌که سران دول متفق در کنفرانس تهران در سال ۱۹۴۲ توافق کرده بودند ظرف ۶ ماه پس از پایان جنگ، تمامی نیروهای خود را از کشورمان خارج کنند.

امریکا و انگلیس به این توافق عمل کردند اما روس‌ها همچنان نیروهای خود را در ایران نگه داشتند. در این حال فرقه دموکرات به رهبری جعفر پیشه‌وری در آذربایجان، آشکارا علیه حکومت ایران سر به شورش برداشت. روس‌ها نیز از حرکت نیروهای دولتی ایران به سمت آذربایجان جهت سرکوبی شورش جلوگیری کردند.

در ژانویه ۱۹۴۶ حکیمی نخست‌وزیر به حسن تقی‌زاده سفیر ایران در لندن و نماینده ایران در سازمان ملل متحد دستور داد تا شکایت ایران از شوروی را تسلیم شورای امنیت نماید.

ولی دولت شوروی اعلام داشت که رسیدگی به موضوع در صلاحیت شورای امنیت نیست بلکه باید از طریق مذاکرات دو جانبه بین ایران و شوروی حل شود.

دوباره تقی‌زاده شکایت ایران را مطرح کرد و اقدام دولت شوروی را نقض آشکار پیمان سه‌گانه ۱۹۴۲ و اعلامیه تهران خواند.

بالاخره با کشمکش‌هایی که صورت گرفت در ۳۰ ژانویه ۱۹۴۶ شورای امنیت قطعنامه‌ای را تصویب کرد که به موجب آن از طرفین دعوی خواسته شده بود که مذاکرات مربوط را هر چه زودتر شروع نموده و نتیجه آن را به اطلاع شورای امنیت برسانند.

روز قبل از صدور قطعنامه شورای امنیت، حکیمی از مقام خود استعفا کرد و در ۶ بهمن ۱۳۲۴ قوامالسلطنه با ۵۱ رای موافق در مقابل ۵۰ رأی مخالف نمایندگان مجلس شورای ملی به نخست‌وزیری برگزیده شد.

*مذاکرات قوام السلطنه

قوام السلطنه بلافاصله پس از دریافت فرمان نخست‌وزیری پیام‌هایی به روسای دول متفق فرستاد و طی آن سیاست خارجی خود را براساس موازنه و دوستی و احترام متقابل اعلام کرد. و در ضمن یادآور شد وعده‌هایی که سه دولت بزرگ در زمان جنگ در مورد حفظ استقلال و تمامیت ارضی ایران داده بودند عملی شود. نظر به این که باز هم مقامات شوروی جواب صریحی ندادند.

قوام السلطنه، ۱۱ روز پس از انتخاب به مقام نخست‌وزیری، ضمن تلگرافی به جوزف استالین نخست‌وزیر شوروی، ابراز تمایل کرد که شخصا به مسکو مسافرت کند و برای حل مسائل فی‌مابین، به‌طور مستقیم با سران شوروی مذاکره به عمل آورد.

شوروی‌ها درخواست نخست‌وزیر را به گرمی پذیرفتند. قوام السلطنه در روز ۱۸ فوریه ۱۹۴۶ (۲۹ بهمن ۱۳۲۴) در رأس یک هیئتی به مسکو رفت. وی طی ۱۹ روز اقامت در مسکو ۲ بار با استالین و ۴ بار با مولوتوف وزیر امور خارجه شوروی ملاقات و مذاکره کرد. ولی در این ملاقات‌ها راجع به هیچ یک از مسائل نفت، تخلیه ارتش شوروی و فرقه دموکرات آذربایجان بین نمایندگان ایران و شوروی توافق حاصل نشد.

استالین پیشنهادات سنگینی به قوام ارائه داد که از جمله هماهنگ ساختن سیاست خارجی ایران با شوروی، شناسایی رسمی حکومت خودمختار آذربایجان و اعطای امتیاز نفت شمال به دولت شوروی بود.

اما قوام زیر بار این شرایط غیرقابل قبول نرفت و پس از چند روز تصمیم خود را دایر بر مراجعت به تهران به اطلاع استالین رسانید. در آخرین شبی که قوام در مسکو بود استالین رویه دوستانه‌تری در پیش گرفت و حاضر شد در صورتی که دولت ایران با اعطای امتیاز نفت شمال موافقت کند شرایط خود را تعدیل کند.

قوام به جای اعطای امتیاز نفت با تأسیس یک شرکت مختلط ایران و شوروی برای بهره‌برداری از نفت شمال موافقت کرد و قرار شد مذاکره برای امضای موافقت‌نامه بین دو کشور با سفیری که شوروی به ایران خواهد فرستاد دنبال شود. به خواهش استالین، قوام قول داد نسبت به دموکرات‌های آذربایجان رویه مسالمت‌آمیزی اتخاذ نماید و شکایت ایران را از شورای امنیت پس بگیرد.

اولیتاتوم امریکا

شوروی‌ها علی‌رغم موافقت قوام‌السלטنه در تشکیل شرکت مختلط نفت ایران و شوروی حاضر به تخلیه خاک ایران نبودند، و به‌طور صریح اعلام می‌کردند که چون از انقلاب اکتبر به بعد مناسبات ایران و شوروی بر پایه دوستی استوار نیست، بنابراین نگرانی خاطر از ایران فعلا مانع تخلیه کامل نیروهای ارتش سرخ از ایران است و همواره تأکید می‌کردند برطبق قوانین قرارداد ۱۹۲۱ بین ایران و شوروی، به دولت شوروی حق می‌دهد هرگاه خطری از ناحیه ایران متوجه شوروی بشود نیروهای خود را وارد ایران کند.

تاریخ ۲ مارس ۱۹۴۶ (۱۲ اسفند ۱۳۲۴) که برای تخلیه قوای بیگانه از ایران پیش‌بینی شده بود فرا رسید، نیروهای انگلیسی و امریکایی قبل از این تاریخ یعنی در ۱۵ فوریه ۱۹۴۶ خاک ایران را تخلیه کرده بودند ولی شوروی‌ها فقط به تخلیه مشهد و شاهرود و سمنان اکتفا کرده و به‌جای آن که قوای خود را به روسیه ببرند آن‌را به ۳ ستون و به ترتیب به سوی تهران، مرز عراق و سرحد ترکیه فرستادند. در ظرف چند روز صدها تانک و واحدهای کمکی و نیروی پیاده از شوروی به ایران سرازیر شد که موجب وحشت عمومی شد. در عین حال چند لشکر شوروی در طول مرز اروپایی ترکیه متمرکز شد و شوروی‌ها دست به تبلیغات گسترده‌ای زدند تا موجبات وحشت و ارباب ایرانی‌ها و ترک‌ها را فراهم سازند.

در مقابل این وضع بحرانی پرزیدنت ترومن پیامی که بی‌شبهت به اولتیماتوم نبود در ۲۱ مارس ۱۹۴۶ به استالین فرستاد. رئیس‌جمهوری آمریکا پس از یادآوری مفاد پیمان سه‌جانبه متذکر شده بود که علت اصلی اعزام ارتش متفقین به ایران این بوده که مهمات و لوازم جنگی به روسیه فرستاده شود و قسمت عمده سلاح‌های ارتش مزبور از آمریکا فرستاده شد تا روس‌ها بتوانند در مقابل آلمان‌ها مقاومت نموده آنها را شکست دهند. پس از پایان جنگ ارتش‌های انگلستان و آمریکا خاک ایران را بر طبق تعهدی که کرده بودند تخلیه کردند و اکنون آمریکا انتظار دارد شوروی‌ها هم در عرض یک هفته شروع به تخلیه ایران نمایند و تا شش هفته دیگر، کلیهی قوای خود را از ایران خارج سازد و الا به ارتش آمریکا دستور خواهد داد که به ایران مراجعت کند با تهدید آمریکا و موافقت شفاهی قوام در مورد نفت شمال مذاکرات جدید بین ایران و شوروی آغاز شد.

منبع: فارس

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۲۹۹۸۲/فراهم-آذربایجان-شوروی-نیروهای-خروج-زمین-قرارداد-۱۹۲۱>